

การศึกษาความหมายของเมืองสี่เหลี่ยม ผ่านทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำในบริบทเมืองอีสาน

รลิตา ดาศรี^a ธนพฤษ ขามะรัตน์^{b*}

บทคัดย่อ

งานวิจัยคุณภาพฉบับนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายของเมืองสี่เหลี่ยมในบริบทเมืองอีสาน โดยใช้กรอบทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำในการพิจารณาความสำคัญของบทบาทและความเชื่อมโยงความหมาย กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยตัวแทนจากภาครัฐและภาคประชาชนรวมจำนวน 20 คน แบ่งเป็น ภาครัฐ 10 คน และภาคประชาชน 10 คน รวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ระหว่างปี พ.ศ. 2563 ถึง พ.ศ. 2565 งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพื้นที่เมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีขนาดพื้นที่สี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ได้แก่ เทศบาลนครขอนแก่น และเทศบาลนครอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า การอธิบายความเป็นเมืองสี่เหลี่ยมของหน่วยงานภาครัฐและประชาชนมีความแตกต่างกัน โดยที่หน่วยงานภาครัฐให้ความสำคัญกับการลดมลพิษทางอากาศ ในขณะที่ประชาชนให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ของพื้นที่สี่เหลี่ยมเพื่อการดำรงชีวิตมากกว่าการใช้ประโยชน์เพื่อความสวยงามของเมืองเท่านั้น

คำสำคัญ: ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำ, เมืองสี่เหลี่ยม, เมืองอีสาน

^a นักศึกษาปริญญาเอกสาขาพัฒนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น E-mail: rasita.dasri@kku.ac.th

^{b*} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ผู้ประพันธ์บรรณกิจ E-mail: thanacha@kku.ac.th

รับบทความ: 27 ตุลาคม 2565 แก้ไขบทความ: 16 ธันวาคม 2565 ตอบรับบทความ: 21 ธันวาคม 2565

Semantic Study of Green City with Actor Network Theory in Thai-Isan Areas.

Rasita Dasri^a Thanapauge Chamaratana^{b*}

Abstract

The purpose of this qualitative research was to investigate the explanation of the green city in Thai-Isan areas. Actor Network Theory (ANT), a sociological concept, has considered roles and connections as a theoretical framework for this study. The target group consists of 20 representatives from the government (10 persons) and population sectors (10 persons). Data was collected using a semi-structured interview method between 2020 - 2022. This research focused on the cities with the largest green space sizes in northeast Thailand, namely Nakhon Khon Kaen municipality and Nakhon Udon Thani municipality. The findings revealed that citizens and government agencies have different perspectives on green urbanism. Government agencies value green cities for reducing air pollution, while citizens prioritize green cities for livelihoods over beautiful areas.

Keywords: Actor Network Theory, Green city, Northeastern Thailand

^aDoctor of Philosophy in Development Science, Department of Humanities & Social Sciences, Khon Kaen University. E-mail rasita.dasri@kkumail.com

^{b*}Assistant Professor of Philosophy in Development Science, Department of Humanities & Social Sciences, Khon Kaen University. Corresponding author, E-mail thanacha@kku.ac.th

Received: 27 October 2565 Revised: 16 December 2565 Accepted: 21 December 2565

บทนำ

การศึกษครั้งนี้ให้ความสนใจเมืองที่มีบริบทของการเติบโตอย่างรวดเร็ว มีประชากรอาศัยอยู่ในเมืองอย่างหนาแน่น และเป็นเมืองที่มีขนาดพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองรวมมากที่สุดเป็นสองลำดับแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้แก่ เมืองขอนแก่น มีพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองรวม 221 ตร.กม. และเมืองอุดรธานี มีพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองรวม 129 ตร.กม. (ข้อมูลจากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2560) ซึ่งรวมแล้วคิดเป็นร้อยละ 32.6 เมื่อเทียบกับพื้นที่สีเขียวในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด โดยพื้นที่สีเขียวนี้หมายรวมถึงพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการสาธารณะ พื้นที่สีเขียวเพื่อรถจักรยานยนต์ พื้นที่สีเขียวริ้วทางตามแนวสาธารณูปการ พื้นที่สีเขียวเพื่อเศรษฐกิจชุมชน และพื้นที่สีเขียวธรรมชาติ ในอดีตทั้งสองเมืองต่างมีศักยภาพของการเติบโตทางการเกษตรที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นเมืองสีเขียวในรูปแบบของเขียวเกษตรกรรม ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีมากขึ้น การผลักดันเมืองสู่ระบบทุนนิยมจึงได้รับความนิยมตามมา เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองหลายประการ ตั้งแต่การสร้างเส้นทางเศรษฐกิจเชื่อมต่อพรมแดนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ถนนทางหลวงหมายเลข 2) การก่อตั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่น การขยายเส้นทางรถไฟจากจังหวัดขอนแก่นสู่จังหวัดอุดรธานี และการก่อสร้างฐานทัพทางอากาศของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่เมืองอุดรธานีในช่วงสงครามเวียดนาม ปรากฏการณ์เหล่านี้ส่งผลให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินถูกปรับเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นการอยู่อาศัย พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรมมากขึ้น โดยตั้งแต่ พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา เมืองในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับการกระตุ้นให้ก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ด้วยการลงทุนขนาดใหญ่ เช่น การจัดตั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมสีเขียวบริเวณทิศใต้ของเมืองอุดรธานี และการจัดตั้งโครงการนิคมอุตสาหกรรมสีเขียวบริเวณทิศใต้ของเมืองขอนแก่น ในขณะที่เมืองมีแผนงานสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของเมืองกลับมีคุณภาพลดต่ำลง รวมถึงปัญหามลพิษที่เพิ่มมากขึ้น

นักพัฒนาเมืองต่างมองเห็นความสำคัญของประเด็นดังกล่าวข้างต้น จึงได้มีการส่งเสริมให้นำแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการบริหารจัดการท้องถิ่น โดยสำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้จัดทำคู่มือการประเมินเมืองสิ่งแวดล้อมยั่งยืนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเติบโตของเมือง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาขยะ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐาน และปัญหาทางด้านการอยู่ร่วมกันในสังคมเมือง โดยมีกรอบแนวคิดของการเป็นเมืองอยู่ดี คนมีสุข สิ่งแวดล้อมยั่งยืน และเทศบาลแหล่งการเรียนรู้และการบริหารจัดการที่ดี (Department of Environmental Quality Promotion, 2019) และหนึ่งในแนวทางการพัฒนาเมืองอีสานที่เกิดเป็นรูปธรรมตามกรอบดังกล่าว คือ

แนวคิดเมืองสีเขียว ที่ส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ควบคู่กับการจัดสรรสิ่งแวดล้อมของเมืองให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ทั้งนี้การศึกษาความเป็นเมืองสีเขียวที่ผ่านมาเป็นเพียงการศึกษาที่นำเอาแนวคิดการพัฒนาเมืองสีเขียวมาประยุกต์ใช้ภายในพื้นที่เพื่อการประเมินสถานะของการเป็นเมืองสีเขียว แต่ยังขาดการศึกษาที่เกิดจากทัศนะหรือความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น (People's Need) ในขณะที่แต่ละพื้นที่มีบริบททางด้านกายภาพและสังคมที่แตกต่างกัน ทำให้ความเข้าใจต่อการเป็นเมืองสีเขียวอาจถูกถ่ายทอดผ่านสภาพแวดล้อมและสังคมที่แตกต่างกันได้ จึงเป็นที่มาของความจำเป็นที่ต้องทำความเข้าใจถึงทัศนะต่อคำว่าเมืองสีเขียวของผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองสีเขียวหรือผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้กระทำ (Actor-Network) เมืองสีเขียว เพื่อมุ่งหมายให้การพัฒนาเมืองมีแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการและความเข้าใจของคนในพื้นที่มากที่สุด

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเมืองสีเขียว

แนวคิดการวางแผนและออกแบบสิ่งแวดล้อมเมืองเพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในลักษณะของการเป็นเมืองสีเขียวมีความสอดคล้องกับหลายแนวคิด (Peter Newman, 2010) เช่น เมืองที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เมืองนิเวศ เมืองคาร์บอนต่ำ เมืองแห่งความสุข และวิถีเมืองยุคใหม่ สำหรับความหมายของเมืองสีเขียว กล่าวได้ว่าเป็นเมืองที่ออกแบบโดยตระหนักถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และปัญหาการบริโภคพลังงานสิ้นเปลือง โดยเน้นการเป็นเมืองที่ปลอดมลพิษ (Zero-Emission) ไร้ขยะหรือของเสีย (Zero-Waste) มีการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้เมืองมีขนาดกระชับด้วยการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ใหม่ในเขตชุมชนเดิมแทนที่การขยายเมืองออกไปอย่างกระจายระเจจาย รวมทั้งการสร้างศูนย์กลางเมือง เพื่อส่งเสริมให้เมืองเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนร่วมกับพฤติกรรมทางสังคมที่มีสำนึกรู้สึกดีต่อสิ่งแวดล้อมตลอดไป (Lehmann, 2010) ตัวชี้วัดของการเป็นเมืองสีเขียวจะต้องเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชน ในด้านของความพร้อมด้านกายภาพและระบบสาธารณูปโภค ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี การมีสังคมที่เข้มแข็งปลอดภัยด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการที่ดี (Benjamas Chotthong et al., 2015)

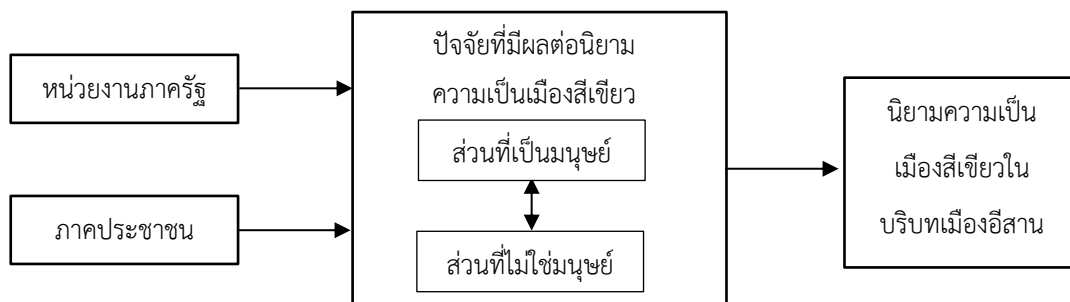
กระแสความเป็นเมืองสีเขียวต่อการพัฒนาเมืองยังได้รับความนิยมอยู่จนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้จากการประชุมรัฐภาคีกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สมัยที่ 26 (COP26) ที่ให้ความสำคัญการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกและการถ่ายโอนคาร์บอนเครดิต โดยให้ความสำคัญกับ การสูญเสียพื้นที่ป่า การใช้พลังงานและเทคโนโลยีสะอาด ส่งผลให้ประเทศไทยผลักดันมาตรการสำคัญในการเป็นกลางทางด้านคาร์บอน (Carbon Neutrality) และการปล่อยก๊าซเรือนกระจก

สุทธิเป็นศูนย์ (Net Zero GHG Emission) ซึ่งมุ่งเน้นการปฏิบัติใน 5 ด้าน ได้แก่ พลังงานและขนส่ง กระบวนการทางอุตสาหกรรมและการใช้ผลิตภัณฑ์ ของเสีย การเกษตร ป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำต่อบทบาทการนิยามเมืองสีเขียว

แนวคิดของทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำกล่าวถึงมนุษย์ว่าเป็นผู้ควบคุมสังคมโดยใช้ทักษะที่รวมเอาทักษะของมนุษย์และทรัพยากรที่ไม่ใช่มนุษย์ไปใช้จัดการชีวิตสังคม พิจารณาเป็นระบบผู้กระทำ (Actants) ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วนหลักสำคัญ คือ ส่วนที่เป็นมนุษย์ (Human Actor) และไม่ใช่มนุษย์ (Non-Human Actor) มืองค์ประกอบเชิงโครงสร้าง คือ เครือข่าย (Network) ทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้กระทำ การนั้นๆ ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเครือข่าย (Latour, 2005; Jakkrit Sangkhamanee, 2016) การประกอบสร้างเครือข่ายมีจุดเริ่มต้นมาจากการมีความสนใจในเรื่องเดียวกัน (Interests) และจะถูกใช้เป็นแรงผลักดันในการเสริมสร้างหรือขยายเครือข่ายออกไป (Callon, 1986; Carroll et al., 2012; Jakkrit Sangkhamanee, 2016) ทั้งนี้ผลลัพธ์ของการประกอบสร้างเครือข่ายหรือความหมายใหม่ของแต่ละกลุ่มสามารถมีแนวโน้มได้ทั้งในลักษณะที่สอดคล้องและขัดแย้งกัน (Sombat Kusumavalee, 2000) แนวคิดนี้จึงถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษานิยามของความเป็นเมืองสีเขียวจากทัศนะของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อค้นหาความสนใจในเรื่องเดียวกันของการเป็นเมืองสีเขียว ที่สามารถต่อยอดสู่การสร้างเครือข่ายความเป็นเมืองสีเขียวต่อไปได้

หากนำแนวคิดระหว่างเมืองสีเขียวมาผนวกรวมกันกับทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำ โดยให้ความสำคัญในส่วนกระบวนการประกอบสร้างความหมายหรือการประกอบสร้างเครือข่ายที่มีจุดเริ่มต้นมาจากความสนใจในเรื่องเดียวกันนี้ (ดูภาพที่ 1 ประกอบ) จะสามารถแสดงให้เห็นถึงจุดกำเนิดและการขยายสู่ความเป็นเครือข่ายของเมืองต่อการกลายเป็นเมืองสีเขียวได้ เนื่องจากความเป็นเครือข่ายจะกลายเป็นเครื่องมือที่สามารถเสริมกำลังต่อการพัฒนาเมืองให้กลายเป็นเมืองสีเขียวได้อย่างประสบความสำเร็จอย่างยาวนาน トラバใดที่แต่ละภาคส่วนทั้งหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและภาคประชาชนยังคงมีความเข้าใจความหมายต่อการเป็นเมืองสีเขียวร่วมกันอยู่

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

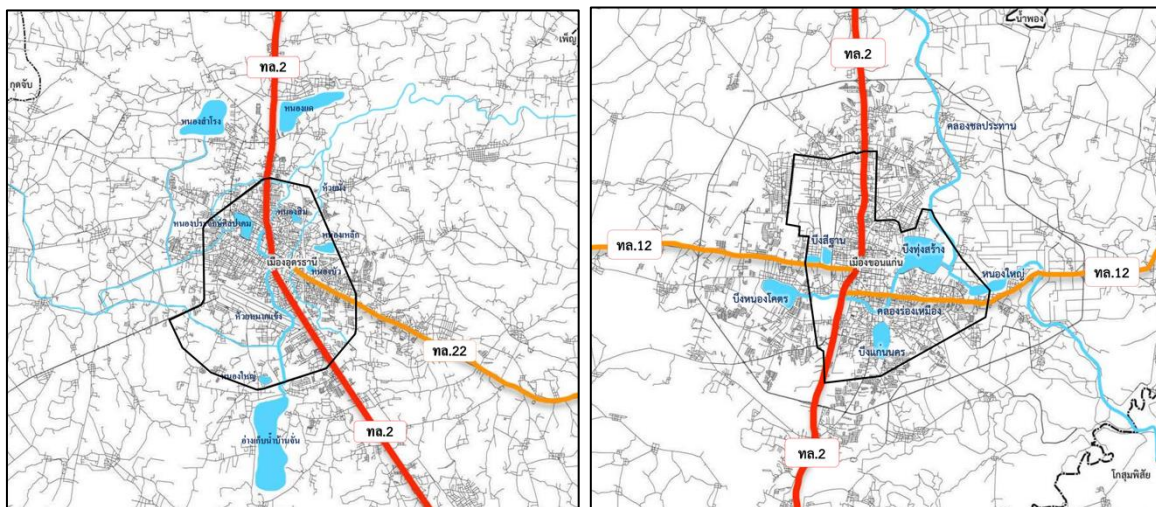
เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การให้ความหมายของเมืองสีเขียวและปัจจัยที่มีผลต่อการนิยามความหมายเมืองสีเขียวในบริบทเมืองอีสาน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) เพื่อศึกษาความหมายของเมืองสีเขียวและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อนิยามความเป็นเมืองสีเขียวในบริบทเมืองอีสาน โดยมีรายละเอียดของพื้นที่วิจัย การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

พื้นที่วิจัย

พื้นที่วิจัยตั้งอยู่บริเวณภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตามถนนทางหลวงหมายเลข 2 ประกอบด้วย เขตเทศบาลนครอุดรธานีและเทศบาลนครขอนแก่น (ดูภาพที่ 2 ประกอบ) รายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 2 ขอบเขตเทศบาลนครอุดรธานี (ซ้าย) และขอบเขตเทศบาลนครขอนแก่น (ขวา)

เทศบาลนครอุดรธานี มีขนาดพื้นที่ 47.7 ตารางกิโลเมตร ประชากรรวม 130,531 คน และมีจำนวนครัวเรือน 60,659 ครัวเรือน (ข้อมูลจากทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2562) จากการสำรวจข้อมูลพื้นที่สีเขียวโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครอุดรธานี พบว่ามีพื้นที่สีเขียวอยู่ร้อยละ 11.25 ของพื้นที่ ประชากรเมืองอุดรธานีจึงมีสัดส่วนพื้นที่สีเขียวอยู่ที่ 41.15 ตารางเมตร ต่อ 1 คน พื้นที่สีเขียวในเขตเมืองส่วนมากเป็นพื้นที่สีเขียวรกร้างตามแนวสาธารณูปการ รองลงมา คือ พื้นที่สีเขียวสาธารณะ พื้นที่สีเขียวเพื่อเศรษฐกิจชุมชน และพื้นที่สีเขียวอรรถประโยชน์

ตามลำดับ ซึ่งผลงานการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เด่นชัดและได้รับรางวัลให้เป็นพื้นที่สีเขียวต้นแบบที่ดีในเขตเมืองอุดรธานี ได้แก่ พื้นที่สวนสาธารณะหนองประจักษ์ และ วัดป่าสามัคคีหนองแก้ว

เทศบาลนครขอนแก่น มีขนาดพื้นที่ 46 ตารางกิโลเมตร ประชากรรวม 114,459 คน และมีจำนวนครัวเรือน 66,179 หลังคาเรือน (ข้อมูลจากทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2562) จากการสำรวจข้อมูลพื้นที่สีเขียวโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครขอนแก่น พบว่ามีพื้นที่สีเขียวอยู่ร้อยละ 17.10 ของพื้นที่ ประชากรเมืองขอนแก่นจึงมีสัดส่วนพื้นที่สีเขียวอยู่ที่ 68.80 ตารางเมตร ต่อ 1 คน พื้นที่สีเขียวในเขตเมืองส่วนมากเป็นพื้นที่สีเขียวสาธารณะ รองลงมา คือ พื้นที่สีเขียวริ้วตามแนวสาธารณูปการ พื้นที่สีเขียวรรถประโยชน์ และพื้นที่สีเขียวเพื่อเศรษฐกิจชุมชน ตามลำดับ นอกจากนี้ผลงานการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองที่ได้รับรางวัลให้เป็นพื้นที่สีเขียวต้นแบบที่ดี ได้แก่ พื้นที่บึงแก่นนคร สวนป่ามหาวิทยาลัยขอนแก่น ลานวัดป่าชัยวัน สวนประตูเมืองนารักษ์อนุสรณ์ และลานพระมหาธาตุแก่นนคร

การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองสู่การเป็นเมืองสีเขียว ถูกคัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบจงใจ (Purposeful) แบบบอกต่อ (Snowball sampling) ประกอบด้วย 2 ภาคส่วน คือ องค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองในส่วนภาครัฐและภาคประชาชน

การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในส่วนภาครัฐ

คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลักจากหน่วยงานภาครัฐจะต้องเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการรักษา ดูแล พัฒนาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของเมือง คัดเลือกตัวแทนผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยพิจารณาจากความสามารถในการสื่อสารลักษณะการทำงานในภาพรวมของหน่วยงานและการปฏิบัติงานเฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับเมืองสีเขียวได้ โดยทั้งเมืองขอนแก่นและเมืองอุดรธานีจะมีหน่วยงานกำกับดูแลด้านนี้ ประกอบด้วย 5 หน่วยงาน ได้แก่ 1) สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลนคร 2) สำนักงานการช่าง เทศบาลนคร 3) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4) สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ และ 5) สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัด ผู้ให้ข้อมูลในส่วนภาครัฐของเมืองขอนแก่น ได้แก่ เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมเทศบาลนคร หัวหน้าฝ่ายสวนสาธารณะเทศบาลนคร ผู้อำนวยการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้อำนวยการสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ และนักวิเคราะห์ผังเมืองชำนาญการพิเศษ หัวหน้ากลุ่มงานผังเมือง ผู้ให้ข้อมูลในส่วนภาครัฐของเมืองอุดรธานี ได้แก่ ผู้อำนวยการส่วนบริการสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมเทศบาลนคร หัวหน้าฝ่ายสวนสาธารณะเทศบาลนคร ผู้อำนวยการส่วนสิ่งแวดล้อม ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการปลูกป่า และนักวิเคราะห์ผังเมืองชำนาญการพิเศษ หัวหน้ากลุ่มงานผังเมือง ซึ่งรวมเป็นจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในส่วนภาครัฐทั้งสิ้น 10 คน

การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในส่วนภาคประชาชน

คุณสมบัติของผู้ให้หลักจะต้องเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนของเมืองอุดรธานีและเมืองขอนแก่นไปสู่การเป็นเมืองสีเขียว คัดเลือกตัวแทนผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยการแนะนำและบอกต่อ โดย 1-2 ชุมชนแรกที่เข้าไปเก็บข้อมูลจะได้รับการแนะนำจากหน่วยงานภาครัฐ ลักษณะชุมชนมีความโดดเด่นในการสร้างสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีชุมชนสีเขียว จากนั้นจะใช้วิธีการแนะนำชุมชนในเครือข่ายเพื่อการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในลำดับต่อไป ผู้ให้ข้อมูลในส่วนภาคประชาชนของเมืองขอนแก่น ได้แก่ ตัวแทนชุมชนโนนชัย1 ชุมชนเทพารักษ์5 ชุมชนหลักเมือง ชุมชนหนองใหญ่2 และ บ้านโฮมแสนสุข (ศูนย์คนไร้บ้าน) ผู้ให้ข้อมูลในส่วนภาคประชาชนของเมืองอุดรธานี ได้แก่ ตัวแทนชุมชนโพธิสมภรณ์ ชุมชนคลองเจริญ2 ชุมชนหนองเตาเหล็ก ชุมชนศรีชมชื่น และชุมชนโพนกบ ซึ่งรวมเป็นจำนวนตัวแทนชุมชนทั้งสิ้น 10 คน

วิธีการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้กระทำการสำคัญต่อการเป็นเมืองสีเขียวของเมืองอุดรธานีและเมืองขอนแก่น โดยเก็บข้อมูลระหว่างปี พ.ศ. 2563 – 2565 ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลร่วมกับการสังเกต แนวทางการสัมภาษณ์เริ่มต้นด้วยการแนะนำโครงสร้างหน่วยงานและภารกิจหน้าที่สำหรับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้ตระหนักถึงความเชื่อมโยงในบทบาทหน้าที่ระหว่างองค์กรกับเมือง และการแนะนำสภาพแวดล้อมชุมชน ลักษณะทางกายภาพและสังคม สำหรับภาคประชาชน เพื่อเปิดมุมมองการพิจารณาศักยภาพของชุมชนต่อการเป็นเมืองสีเขียว จากนั้นจึงเข้าสู่ข้อคำถามที่เกี่ยวกับทัศนคติต่อการเป็นเมืองสีเขียวของแต่ละกลุ่ม ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบและรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เรียบร้อยแล้ว โดยมีการชี้แจงรายละเอียดการสัมภาษณ์และขอความยินยอมให้ทำการวิจัยจากผู้ให้ข้อมูลทุกครั้งก่อนเริ่มกระบวนการเก็บข้อมูล

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาจัดระบบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ หาคำสำคัญ เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยรวมทั้งหาความเชื่อมโยงของคำสำคัญต่างๆ ที่ประกอบสร้างสู่นิยามการเป็นเมืองสีเขียว โดยใช้กรอบแนวคิดจากทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำในการสร้างคำสำคัญและจัดหมวดหมู่ แสดงผลข้อมูลตามลำดับความสำคัญของคำนั้นๆที่ผู้ให้ข้อมูลได้กล่าวถึง ในลักษณะกราฟแท่ง (Bar Chart) และแสดงเป็นแผนภาพเชื่อมโยง (Network) ด้วยโปรแกรมวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ATLAS.ti

ผลการศึกษา

การวิจัยนี้ประกอบด้วยผลการศึกษา 2 ส่วน ได้แก่ นิยามเมืองสีเขียวในบริบทเมืองอีสาน และ ปัจจัยที่มีผลต่อนิยามความเป็นเมืองสีเขียวในบริบทเมืองอีสาน

นิยามเมืองสีเขียวในบริบทเมืองอีสาน

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเป็นเมืองสีเขียวถึงนิยามความหมายของเมืองสีเขียวในบริบทพื้นที่เมืองขอนแก่นและเมืองอุดรธานี จำแนกออกเป็นหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน พบว่า ทิศนะต่อนิยามเมืองสีเขียวของทั้งสองกลุ่มมีจุดร่วมในการมองภาพลักษณ์ของเมืองสีเขียวร่วมกัน และจุดที่แตกต่างกัน ตามรายละเอียดดังนี้

นิยามเมืองสีเขียวของหน่วยงานภาครัฐ

ความเข้าใจต่อการพัฒนาเมืองสู่การเป็นเมืองสีเขียวของหน่วยงานภาครัฐถูกถ่ายทอดมาเป็นลำดับ จากแรงผลักดันของนโยบายระดับโลกส่งต่อสู่นโยบายระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น ความเป็นเมืองสีเขียวถูกพิจารณาจำแนกออกเป็นตัวชี้วัดเพื่อให้สะดวกต่อการบริหารจัดการและการประเมินถึงคุณภาพที่สามารถดำเนินการได้ ตั้งแต่ระดับโลกจากการประชุมรัฐภาคีกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สมัยที่ 26 (COP26) ลงมาสู่ระดับภูมิภาคเอเชียซึ่งมีการจัดทำดัชนีวัดความเป็นเมืองสีเขียวในเอเชียโดยหน่วยงานองค์ความรู้นักเศรษฐศาสตร์ (Economist Intelligence Unit : EIU) ในระดับประเทศไทยเองได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) ในยุทธศาสตร์ที่ 5 เรื่องการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) ที่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัดเมืองสิ่งแวดล้อมยั่งยืนจากสำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม การใช้กฎหมายควบคุมมาตรฐานการวางผังเมืองโดยกรมโยธาธิการและผังเมือง แผนพัฒนาระดับภูมิภาคตะวันออกเฉิยเหนือ แผนพัฒนาจังหวัด และแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลนคร จะเห็นได้ว่าการถ่ายทอดแนวคิดการพัฒนาและนิยามความเป็นเมืองสีเขียวถูกกระจายผ่านอำนาจรัฐจากส่วนกลางสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามลำดับ

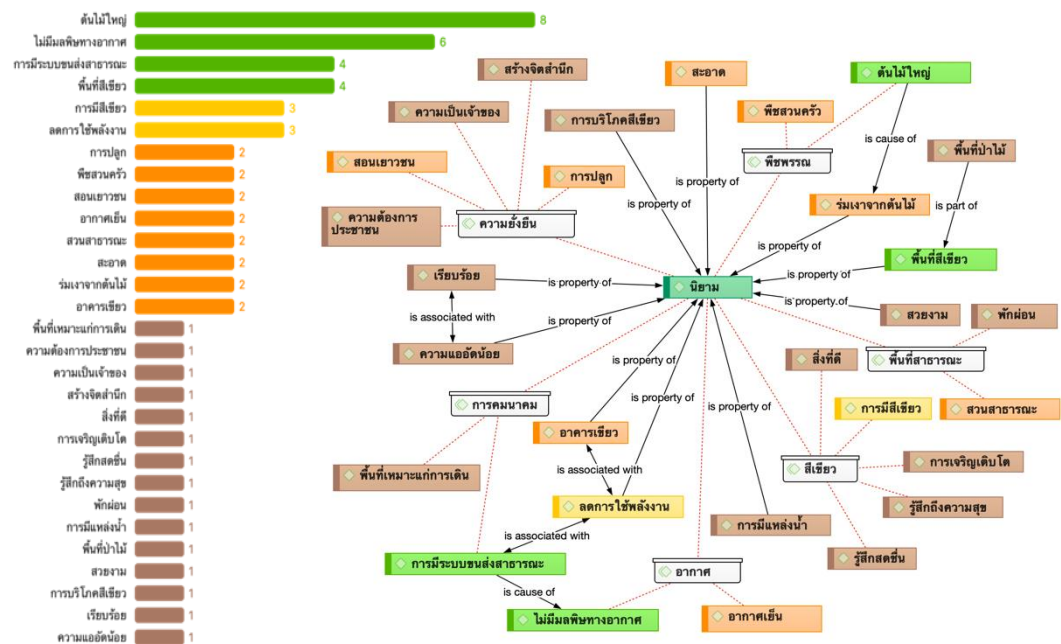
จากการถ่ายทอดความหมายของเมืองสีเขียวผ่านนโยบายการพัฒนาดังที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อได้สำรวจนิยามความเป็นเมืองสีเขียวในทัศนะของหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองสู่เมืองสีเขียว พบว่า นิยามความเป็นเมืองสีเขียวถูกยึดโยงกับปัญหาภาวะโลกร้อน การปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก และปัญหามลพิษเป็นสำคัญ (ดูภาพที่ 3 ประกอบ) แสดงให้เห็นถึงการพิจารณาเมืองสีเขียวในแบบองค์รวม สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญยังคงกล่าวถึงการมีต้นใหญ่เพื่อประโยชน์ในการให้ร่มเงาซึ่งผลดีต่ออากาศในเมือง ทั้งช่วยลดมลพิษทางอากาศและทำให้อุณหภูมิภายในเมืองไม่สูงมากนัก อย่างไรก็ตามการลด

มลพิษทางอากาศ ไม่ได้กล่าวถึงเพียงแค่การมีพื้นที่สีเขียวเพียงประการเดียว ยังหมายรวมถึงพฤติกรรม การลดใช้พลังงานด้วยการพึ่งพาระบบขนส่งสาธารณะมากขึ้น หรือการออกแบบอาคารที่เป็นมิตรต่อ สิ่งแวดล้อม ดังคำให้สัมภาษณ์จากหน่วยงานภาครัฐแห่งหนึ่งว่า

“การเป็นเมืองสีเขียว ไม่ได้หมายถึงการมีต้นไม้เพียงอย่างเดียว ได้มีการตั้งเป้าลดก๊าซคาร์บอนภายใน เมือง ... เพราะคนส่วนใหญ่ใช้รถยนต์ส่วนตัว อีกตัวหนึ่งที่คนไม่ค่อยพูดถึงกันแต่สิ่งคโปร้ทำและอุดรธานีกำลัง เริ่มทำ คือ การพัฒนาอาคารสีเขียว ก็หมายความว่า ตัวอาคารเองต้องมีการลดความร้อนเช่นการปลูกต้นไม้”

นักวิเคราะห์ผังเมืองชำนาญการพิเศษ สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดอุดรธานี
(สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2564)

ทั้งนี้ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมยังคงเป็นแนวคิดการสร้างเมืองสีเขียวอย่างยั่งยืน สำหรับหน่วยงานภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นส่วนร่วมทางจิตใจต่อการเป็นเจ้าของร่วมกัน การสร้างจิตสำนึก ให้แก่ประชาชนโดยเฉพาะเยาวชนรุ่นหลัง การมีส่วนร่วมในการแสดงความต้องการของประชาชนต่อผู้มี อำนาจพัฒนาเมือง และการดูแลสิ่งแวดล้อมสีเขียวให้สวยงาม สะอาด และสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการ บริโภคหรือดำรงชีพได้

ภาพที่ 3 ความเชื่อมโยงของนิยามการเป็นเมืองสีเขียวของหน่วยงานภาครัฐ

จึงอาจสรุปได้ว่าในทัศนะของหน่วยงานภาครัฐ เมืองสีเขียว คือ เมืองที่มีอากาศบริสุทธิ์ ไม่มีมลพิษ สามารถลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกและอุณหภูมิของโลกได้ ประกอบด้วย การมีทรัพยากรธรรมชาติที่สะอาดและสมบูรณ์ทั้งต้นไม้และแหล่งน้ำ การใช้พลังงานทางเลือกหรือลดการใช้พลังงาน มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างและการคมนาคมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

นิยามเมืองสีเขียวของประชาชน

การรับรู้ความเป็นเมืองสีเขียวในบริบทของประชาชน มีความเป็นปัจเจกมากกว่าการรับรู้แบบองค์รวม กล่าวคือ สภาพแวดล้อมที่ประชาชนอาศัยอยู่มีผลต่อการตระหนักรู้ถึงนิยามของเมืองสีเขียวที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนที่มีพื้นที่ในการสร้างพื้นที่สีเขียวมักจะกล่าวถึงการปลูกต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงาและการสร้างแปลงผักสำหรับปลูกพืชผักสวนครัว ชุมชนที่มีแหล่งน้ำจะกล่าวถึงการมีแหล่งน้ำที่สะอาดและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ ได้โดยเฉพาะกับการปลูกผัก ในขณะที่ชุมชนที่ไม่มีทั้งพื้นที่ดินและไม่มีแหล่งน้ำมักจะกล่าวถึงการจัดการขยะที่ดี ส่งเสริมการคัดแยกขยะ และการใช้ซ้ำเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะการนำภาชนะหรือสิ่งของที่ไม่ใช้แล้ว นำมาประยุกต์เป็นภาชนะในการปลูกพืชผักสวนครัว ประจำบ้าน อย่างไรก็ตาม ทัศนคติปัจจัยสำคัญของการนิยามความเป็นเมืองสีเขียวของประชาชนยังคงผูกโยงอยู่กับการรับรู้ถึงการมีสีเขียวในเมือง ไม่ว่าสีเขียวนี้อาจเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ที่ให้ร่มเงาหรือพืชพรรณขนาดเล็กที่สวยงามสามารถบริโภคเป็นพืชผักสวนครัวได้ การรับรู้ความเขียวเหล่านี้ต่างเกิดจากสิ่งแวดล้อมที่ตนเองใกล้ชิด (ดูภาพที่ 4 ประกอบ) อีกทั้งสิ่งสำคัญที่แสดงถึงความยั่งยืนต่อการเป็นเมืองสีเขียวยังคงกล่าวถึงการปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งการปลูกและการดูแลรักษา ที่สื่อถึงความสามัคคีในชุมชนและการเป็นเจ้าของสิ่งแวดล้อมในชุมชนตนเอง ดังคำให้สัมภาษณ์จากชุมชนแห่งหนึ่งว่า

“คำว่าเมืองสีเขียวไม่จำเป็นต้องเป็นต้นไม้ หน้าบ้านทุกคนมีพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ตามพื้นที่ที่เรามี ถ้ามองออกมาหน้าบ้าน เห็นกระถาง เห็นต้นไม้ ต้นหอม ตะไคร้ พืชผักสวนครัวเราอะค่ะ อันนั้นมันถึงจะสมบูรณ์แบบ มันไม่จำเป็นว่ามันต้องมีต้นไม้ใหญ่อย่างเดียว ต้องมีอะไรที่เรากินได้ด้วย อย่างตรงนี้แม้กำลังคิดว่าจะเอาผักชีเหล็กมาซัก 2 ต้น มาปลูก มันต้องกินได้ด้วย และใช้ประโยชน์จากร่มมันได้ด้วย”

ผู้นำชุมชนหนองเตาเหล็ก เขตเทศบาลนครอุดรธานี

(สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2564)

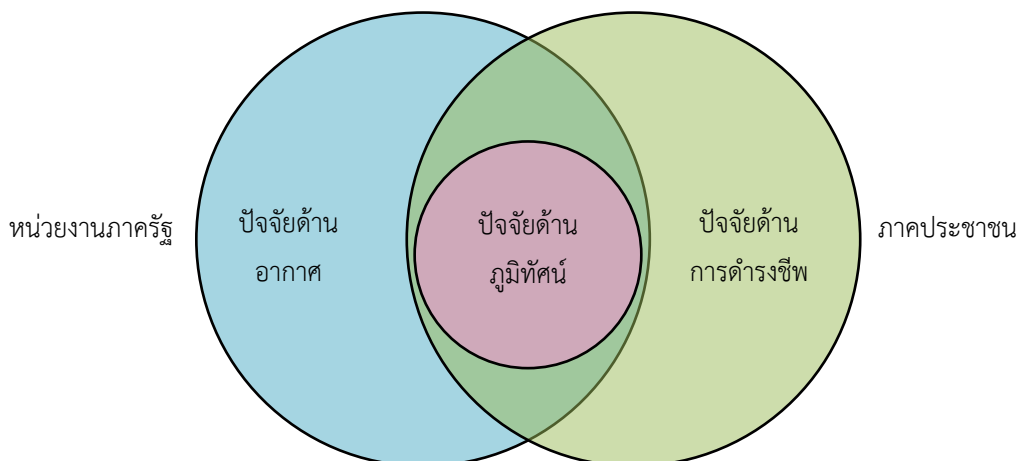
จึงอาจสรุปได้ว่าในทัศนะของประชาชน เมืองสีเขียว คือ เมืองที่มีพื้นที่สีเขียวที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้และได้รับประโยชน์ในหลายด้าน ไม่ใช่เพียงบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงาเท่านั้น ยังหมายถึงการมีพืชพรรณประเภทอื่นที่สามารถทำเมืองให้เขียวได้ เช่น พืชสวนครัว พืชสมุนไพร พืชท้องถิ่น

ตารางที่ 1 สรุปการกระทำของผู้กระทำเมืองสีเขียวที่มีผลต่อหน่วยงานภาครัฐและประชาชน

ผู้กระทำ	หน่วยงานภาครัฐ	ประชาชน
พืชสวน ครัว	- ข้อกำหนดในการใช้พื้นที่สาธารณะ ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจว่าปลูกพืชสวนครัวในพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ห้ามปลูก ถือเป็นการกระทำผิด - ประชาชนได้ประโยชน์ เกิดการสร้างอาชีพ - นายทุนใช้ประโยชน์เพื่อการชำระภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้างในอัตราที่ต่ำ	- สามารถเพิ่มพื้นที่สีเขียวได้ง่าย โดยไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่มาก - พื้นที่แห่งการสร้างปฏิสัมพันธ์ การมีส่วนร่วม ให้ความรู้สึกเป็นเจ้าของพืชผัก ชุมชน และเมืองที่ตนอาศัยอยู่ - บริโภคได้ ลดค่าใช้จ่าย (การดำรงชีพ)
ต้นไม้ ใหญ่	- เกิดความประทับใจเมื่อเห็นต้นไม้ใหญ่ในเมือง ทั้งจากคนที่อาศัยอยู่และคนที่แวะเวียนเข้ามาในเมือง - คัดกรองคาร์บอนไดออกไซด์และฝุ่นละออง - ลดอุณหภูมิในอากาศ	- มอบความร่มรื่นจากร่มเงาของต้นไม้ - ดูแลง่าย ให้ความสวยงาม
พื้นที่ สีเขียว	- การประเมินอัตราส่วนประชากรต่อพื้นที่สีเขียว - สิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบสีเขียว ไม่ใช่เพียงแค่ต้นไม้แต่เหมารวมถึงสิ่งที่เป็มิตรต่อสิ่งแวดล้อมและพื้นที่สาธารณะเพื่อชุมชน	- รู้สึกสดชื่น ไม่ห่อเหี่ยว - สร้างความมีชีวิตให้กับคนที่อาศัยอยู่
อากาศ บริสุทธิ์	- ทำให้รู้สึกไม่อึดอัด อากาศโปร่งใส - การไม่มีมลพิษทางอากาศ สูดอากาศเข้าไปแล้วสบายใจ - ประเมินการลดคาร์บอนไดออกไซด์ในพื้นที่เมือง	- สูดอากาศดี สุขภาพดี
ระบบ ขนส่ง สาธารณะ	- ลดการใช้พลังงาน - ลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก - เกิดมลพิษจากการเดินทางสัญจรน้อยที่สุด	-

ปัจจัยที่มีผลต่อนิยามความเป็นเมืองสีเขียวในบริบทเมืองอีสาน

เมื่อพิจารณาถึงความเชื่อมโยงในความสัมพันธ์ของแต่ละคำที่สื่อความหมายถึงกันนั้น สามารถจำแนกออกเป็น 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านอากาศ ปัจจัยด้านภูมิทัศน์ ปัจจัยด้านการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐในระดับวางแผนและระดับปฏิบัติการจะให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านอากาศและภูมิทัศน์ สำหรับภาคประชาชนจะให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านการดำรงชีพเป็นสำคัญและปัจจัยด้านภูมิทัศน์รองลงมา โดยมีปัจจัยร่วมของทั้งสองภาคส่วน คือ ปัจจัยด้านภูมิทัศน์ (ดูภาพที่ 5 ประกอบ)

ภาพที่ 5 ปัจจัยที่มีผลต่อนิยามความเป็นเมืองสีเขียวในบริบทเมืองอีสาน

ปัจจัยด้านอากาศ หมายถึง การมีสภาพแวดล้อมและอากาศที่บริสุทธิ์ ปราศจากฝุ่นและมลพิษทางอากาศ ไม่มีกลิ่นเหม็นจากสิ่งปฏิกูลหรือของเน่าเสีย อีกทั้งสภาพอากาศมีอุณหภูมิไม่สูงมากนักทำให้ร่างกายรู้สึกเย็นสบาย

ปัจจัยด้านภูมิทัศน์ หมายถึง ความสวยงามของพืชพรรณและต้นไม้ใหญ่ ที่ทั้งให้ร่มเงาและสีเขียว ช่วยสร้างความรู้สึกสบายตา ความสดชื่น ความผ่อนคลาย ต่อผู้คนที่พบเห็น

ปัจจัยด้านการดำรงชีพ หมายถึง พืชพรรณที่ปลูกเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดควรเป็นพืชพรรณที่สามารถบริโภคหรือใช้ประโยชน์ในด้านอื่นนอกจากร่มเงาและความสวยงามได้ เช่น พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร และไม้ยืนต้น ที่มีผลผลิตเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การบริโภค และการค้าขาย

จากปรากฏการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่าลักษณะทางกายภาพของเมืองสามารถส่งผลต่อทัศนคติ ความรู้สึก จิตใจ รวมไปถึงการดำเนินชีวิตของคนในเมืองได้ทั้งสิ้น เมื่อนำทฤษฎีผู้กระทำการมาพิจารณา ร่วมจะกล่าวได้ว่า อากาศในเมือง และ ความสวยงามของพืชพรรณที่พบเห็น มีบทบาทการเป็นผู้กระทำที่ไม่ใช่มนุษย์ที่สามารถส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ในขณะที่มนุษย์เองก็มีบทบาทเป็นผู้กระทำสร้างให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนมีพืชผักสวนครัวเพื่อส่งเสริมให้เกิดการบริโภคในครัวเรือนได้ ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 ประการนั้น ต่างมีบทบาทที่สำคัญต่อการนิยามความหมายของการเป็นเมืองสีเขียวในมุมมองของภาครัฐ และภาคประชาชน

อภิปรายผล

กระบวนการทางความคิดของหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนมีการตีความหมาย (Interpretation) เมืองสีเขียวแตกต่างกันไปตามอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม หน่วยงานภาครัฐมุ่งเน้นพัฒนาโครงสร้างสิ่งแวดล้อมเมืองขนาดใหญ่ผ่านนโยบายการพัฒนาต่างๆ จากส่วนกลางสู่หน่วยงานท้องถิ่น ตามแนวคิดเมืองสีเขียวทั่วไปในระดับสากลที่ให้ความสำคัญกับการจัดการระบบนิเวศเมืองเพื่อรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ด้วยการใช้ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานอย่างคุ้มค่า (Brilhante, & Klaas, 2018; Cheshmehzangi, & Griffiths, 2014) จึงทำให้พบเห็นพื้นที่สีเขียวสาธารณะของเมืองกระจายอยู่อย่างทั่วถึงในลักษณะของสวนสาธารณะและพื้นที่สีเขียวรียามตามแนวสาธารณูปการ กำหนดบทบาทให้ทำหน้าที่เป็นเครือข่ายในการเชื่อมต่อระบบนิเวศสีเขียวต่างๆ ภายในเมือง (Setiowati et al., 2022; Manea, 2014) และยกระดับสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางการศึกษาให้เป็นพื้นที่สร้างสีเขียวให้กับเมือง (Wanwilai Wayalun, 2014) ในขณะที่ประชาชนตีความหมายเมืองสีเขียวใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่สามารถเข้าถึงได้มากกว่า โดยคนเมืองอีสานจะให้ความสนใจกับการทำเกษตรกรรมในเมืองในลักษณะของสวนผักขนาดเล็กและแปลงเกษตร (Nardsiri Komonpan, 2014) เพราะได้วัตถุดิบอาหารที่ปลอดภัย สามารถช่วยลดภาระค่าใช้จ่าย และต่อยอดสู่การประกอบอาชีพได้ โดยเฉพาะในช่วงที่เมืองประสบวิกฤตการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Rattan Lal, 2020)

คำว่า “เมืองสีเขียว” สามารถเป็นผู้กระทำ (Actor) แสดงบทบาทและเงื่อนไขของการแสดงภาพลักษณ์และกระบวนการที่จะนำไปสู่การเป็นเมืองสีเขียวได้อย่างแตกต่างกัน เนื่องจากตัวแสดง (Actants) ที่มาประกอบโยงกันเป็นเครือข่ายที่สนับสนุนแนวคิดของแต่ละกลุ่มคนนั้นมีความแตกต่างกัน แต่สิ่งสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการปฏิบัติขึ้นมาได้ คือ การเล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน (Problematization) ผนวกกับการเล็งเห็นผลประโยชน์ที่ต่างฝ่ายต่างจะได้รับ (Chou, 2012) ซึ่งแน่นอนว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนไปเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในวงกว้าง ทุกคนต่างได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์นี้ เมื่อแปลงปัญหาและการเล็งเห็นซึ่งประโยชน์ในแต่ละด้านออกมาเป็นปัจจัยที่สะท้อนไปสู่การระบุดัแสดงในนิยามเมืองสีเขียว พบว่า ปัจจัยด้านอากาศ ปัจจัยด้านภูมิทัศน์ และปัจจัยด้านการดำรงชีพ มีอิทธิพลต่อการนิยามความหมายของเมืองสีเขียวทั้งสองภาคส่วน แต่การให้น้ำหนักความสำคัญของแต่ละปัจจัยมีความแตกต่างกัน ปัจจัยด้านอากาศมีอิทธิพลต่อหน่วยงานภาครัฐมากกว่า เนื่องจากเป็นมุมมองของสถาบันที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการบ้านเมือง ความหมายที่เกิดขึ้นจึงนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับเมือง ในขณะที่ปัจจัยด้านการดำรงชีพมีอิทธิพลต่อภาคประชาชนมากกว่า เนื่องจากเป็นมุมมองของพลเมืองที่มีอำนาจต่อการบริหารจัดการเชิงพื้นที่อย่างจำกัด แนวคิดที่เกิดขึ้นจึงสะท้อนจากสภาพแวดล้อมในชุมชนรวมถึงครัวเรือนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นสำคัญ

อย่างไรก็ดีปัจจัยร่วมที่ทั้งสองภาคส่วนมีความคิดเห็นตรงกันว่าเป็นการสะท้อนภาพลักษณ์ความเป็นเมืองสีเขียวมากที่สุด คือ ปัจจัยด้านภูมิทัศน์ เนื่องจากเป็นปัจจัยที่เข้าถึงได้ง่ายและใช้เวลาอันน้อยที่สุดจากประสาทสัมผัสของมนุษย์ เช่น ความสะอาด ความสวยงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการมีโครงสร้างสีเขียวในเมือง เป็นต้น ปรากฏการณ์ที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่าภาคประชาชนให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองสีเขียวอย่างยั่งยืนตามทรัพยากรที่ตนมี เนื่องจากแต่เดิมคนอีสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงมีการพัฒนาชุมชนสีเขียวในลักษณะสวนผักอย่างต่อเนื่อง แต่ขนาดของพื้นที่เหล่านี้ในเขตเมืองกลับยังพบไม่มากนัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่กระจายอยู่ตามชุมชน ขนาดพื้นที่เล็ก และขาดการเชื่อมต่อเป็นโครงข่ายทางกายภาพ สะท้อนการสนับสนุนที่ไม่มากพอเมื่อเทียบกับพื้นที่สีเขียวในรูปแบบสาธารณะขนาดใหญ่ที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดูแลเป็นหลัก กระบวนการพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองสีเขียวจะเกิดขึ้นและดำเนินการอย่างยั่งยืนต่อไปได้นั้นจะต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น และจากภาคประชาชนประกอบกัน (Zain, Pribadi, & Indraprahasta, 2022) โดยไม่ผลักระยะให้กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น การหาแนวทางสู่การเป็นเมืองสีเขียวเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย (Win-Win) จึงควรให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนทัศนคติ ความคิดเห็น การให้ความรู้ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่การเป็นพลเมืองสีเขียวร่วมกัน ผนวกกับการส่งเสริมโครงสร้างสีเขียวตามมาเมื่อชุมชนแสดงให้เห็นถึงศักยภาพการก้าวเข้าสู่ชุมชนสีเขียวได้ จึงจะทำให้ชุมชนในเมืองอีสานสามารถคงไว้ซึ่งการเป็นเมืองสีเขียวได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น ข้อเสนอแนะทางการพัฒนาเบื้องต้นของทั้งเมืองอุดรธานีและเมืองขอนแก่นจึงควรวางแผนนโยบายการพัฒนาออกเป็น 2 ระยะ ระยะแรก เป็นการวางแผนในระยะสั้น โดยให้ความสำคัญกับศักยภาพชุมชนที่มีอยู่เดิม ด้วยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นกับชุมชนในเขตเทศบาลนครในการวางแผนพัฒนาร่วมกัน และจัดทำโครงการสนับสนุนให้ชุมชนได้มีพื้นที่หรืออุปกรณ์สำหรับเพาะปลูกพืชผักสวนครัว หรือการจัดสรรพื้นที่สาธารณะภายในชุมชนให้มีสภาพที่ดี เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ระยะที่สอง เป็นการวางแผนในระยะยาว โดยให้ความสำคัญกับภาพรวมของสิ่งแวดล้อมเมือง ด้วยการจัดทำโครงการที่มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของคนเมืองให้ตระหนักถึงการรักษาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะการสนับสนุนให้เดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะ ประกอบกับการออกแบบพื้นที่เมืองให้มีต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียวมากขึ้น เพื่อสนับสนุนพฤติกรรมการเดินทางของคนเมือง อีกทั้งยังช่วยให้เมืองมีอากาศบริสุทธิ์ และเพื่อมุ่งหวังการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนจึงควรปลูกฝังแนวคิดความเป็นเมืองสีเขียวให้กับประชาชนเริ่มตั้งแต่กลุ่มเยาวชนจนถึงกลุ่มผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานภาครัฐควรมีการจัดโครงการเสริมสร้างความเข้าใจต่อความหมายของการเป็นเมืองสีเขียวให้กับภาคประชาชนให้ครอบคลุมทุกชุมชนในเขตเมือง เพื่อให้ประชาชนได้เล็งเห็นความสำคัญต่อศักยภาพพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

2. ก่อนการกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะการปรับปรุงภูมิทัศน์ที่เป็นปัจจัยร่วมสำคัญระหว่างชุมชนและภาครัฐต่อการเป็นเมืองสีเขียว ควรมีการจัดเวทีสาธารณะเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นต่อความเป็นไปได้และความต้องการของประชาชน เพื่อให้การสนับสนุนงบประมาณเกิดประสิทธิภาพและสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่มากที่สุด เช่น การจัดสรรพื้นที่ว่างชุมชนสู่แปลงปลูกผักสวนครัว เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยสามารถพัฒนาไปสู่รูปแบบออนไลน์ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการรวบรวมข้อมูลทัศนะของการเป็นเมืองสีเขียวจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การเก็บข้อมูลแบบสอบถามออนไลน์ เป็นต้น

2. หากต้องการมองภาพให้เห็นถึงกระบวนการทำงานจำเป็นจะต้องศึกษาความเป็นเครือข่ายและกระบวนการทำงานของการเป็นเมืองสีเขียวระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน และทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อจะได้ตอบสนองการพัฒนาในด้านของความเข้าใจที่ตรงกันและทำให้เห็นกระบวนการทำงานที่ชัดเจน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยระดับปริญญาเอก เรื่อง การพัฒนาตัวแบบเมืองสีเขียวผ่านเครือข่ายผู้กระทำ โดยได้รับสนับสนุนทุนวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทุนวิจัยสำหรับคณาจารย์บัณฑิตศึกษา เพื่อให้สามารถรับนักศึกษาที่มีความสามารถและศักยภาพสูงเข้าศึกษาในหลักสูตรและทำวิจัยในสาขาที่อาจารย์มีความเชี่ยวชาญ ประจำปีการศึกษา 2561 แบบปกติ

รายการอ้างอิง

- Benjamas Chotthong, Kamolrat Pohti, Wilawan Noipaa, Chaloemrat Disayapanya, Ratchaporn Sangkarohai, & Puangpaka Kaogratohk. (2015). *Deciphering a livable city* [In Thai]. Bangkok: Saengsawang Ganpim Printing.
- Brilhante, O., & Klaas, J. (2018). Green city concept and a method to measure green city performance over time applied to fifty cities globally: Influence of GDP, population size and energy efficiency. *Sustainability*, 10(6), 2031.
- Callon, Michel. (1986). The sociology of an actor-network: The case of the electric vehicle. In Callon, M., Law, J., Rip, A. (Eds.), *Mapping the dynamics of science and technology* (pp. 19-34). Palgrave Macmillan: London.
- Carroll, N., Richardson, I., & Whelan, E. (2012). Service science: An actor-network theory approach. *International Journal of Actor-Network Theory and Technological Innovation (IJANTTI)*, 4(3), 51-69.
- Cheshmehzangi, A., & Griffiths, C. J. (2014). Development of green infrastructure for the city: A holistic vision towards sustainable urbanism. *Journal of Architecture and Environment*, 2(2), 13-20.
- Chou, T. L. (2012). ANT analysis on the river management of urban Taiwan: a case study of Keelung river in Taipei basin. *Advances in Applied Sociology*, 2(03), 203.
- Department of Environmental Quality Promotion. (2019). *Assessment Guide for Environmentally Sustainable Cities* [In Thai]. Bangkok: World Expert Company Limited.
- Economist Intelligence Unit. (2011). *Asian green city index: Assessing the environmental performance of Asia's major cities*. Germany: Siemens Franziska Consolati.
- Jakkrit Sangkhamanee. (2016). *We have never been modern in science and non-science: non-objectivity, non-humanism, and Actor-Network Theory of Bruno Latour* [In Thai]. In Chantaneer Charoensri (Eds.), *Science and non-science: come outside and go inside* [In Thai]. (pp. 142-178). Nonthaburi: Paragraph publishing.
- Lal, R. (2020). Home gardening and urban agriculture for advancing food and nutritional security in response to the COVID-19 pandemic. *Food Security*, 12(4), 871-875. doi:10.1007/s12571-020-01058-3

- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press.
- Nardsiri Komonpan. (2014). *City farming: Includes patterns, techniques, and tips for growing vegetables in the city* [In Thai]. Nonthaburi: Parbpim Printing.
- Newman, P. (2010). Green urbanism and its application to Singapore. *Environment and urbanization Asia*, 1(2), 149-170.
- Setiowati, R., Mizuno, K., Hasibuan, H. S., & Koestoer, R. H. (2022). Actor-network theory approach for urban green spaces planning: Study in Jakarta Capital City, Indonesia. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 43(4), 1075-1084. doi:10.34044/j.kjss.2022.43.4.33
- Sombat Kusumavalee. (2000). Actor-network theory: Modest sociology and the new approach to study power relations [In Thai]. *NIDA Development Journal*, 40(1), 75-119.
- Steffen Lehmann. (2010). Green urbanism: Formulating a series of holistic principles. *Surveys and Perspectives Integrating Environment and Society*, 3(2), 1-16.
- TÎRLĂ, M. L., Manea, G., Vijulie, I., Matei, E., & Cocos, O. (2014). Green cities–Urban planning models of the future. In *Cities in the globalizing world and Turkey: A theoretical and empirical perspective* (pp. 462-479). University Press: Sofia, Bulgaria.
- Wanwilai Wayalun. (2014). *Green city index for urban environmental planning of Thai cities in lower Northern Region* (Unpublished master's thesis). Silpakorn University, Bangkok.
- Zain, A. F., Pribadi, D. O., & Indraprahasta, G. S. (2022). Revisiting the Green City concept in the tropical and Global South cities context: The case of Indonesia. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 45.